

ABU MANSUR AL-MOTURIDIY VA UNING ISLOM ILMIDAGI O‘RNI**Mirzamiddinov Asliddin**

Imom Buxoriy nomidagi Toshkent islom instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk islom allomasi Abu Mansur al-Moturidiyning hayoti, ilmiy faoliyati va islom ilmidagi o‘rni yoritiladi. Uning "Kitob at-Tavhid" va "Ta'vilat al-Qur'an" asarlarining ahamiyati, aqida va fiqh sohalariga qo‘shgan hissasi hamda ahl as-sunna wal-jamoa e’tiqodidagi o‘rni haqida ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: Abu Mansur al-Moturidiy, hanafiy mazhabi, aqida, fiqh, islom ilmi, Kitob at-Tavhid, Ta'vilat al-Qur'an, kalom, sunniy e’tiqod, ahl as-sunna wal-jamoa.

Kirish

Islom ilmining rivojiga ulkan hissa qo‘shgan olimlardan biri Abu Mansur al-Moturidiydir. U hanafiy mazhabining yetuk mutakallimi bo‘lib, islomiy aqida va fiqh sohalarida katta ilmiy meros qoldirgan. Uning ta’limoti musulmon dunyosida keng tarqalib, hozirga qadar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada al-Moturidiyning hayoti, ilmiy faoliyati va islom ilmidagi o‘rni haqida so‘z yuritamiz.

Hayoti va ilmiy faoliyati

Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud al-Moturidiy IX asrda Samarqand shahrida tug‘ilgan. Uning aniq tug‘ilgan yili noma’lum, biroq hijriy 333-yilda (milodiy 944-yilda) vafot etgani ma’lum. Al-Moturidiy o‘z davrining yetuk olimlaridan ta’lim olib, hanafiy fiqhining yetakchi mutafakkirlaridan biriga aylandi. U asosan kalom (islomiy falsafa) va fiqh sohalarida chuqur tadqiqotlar olib borgan.

Moturidiyning hayoti va ilmiy merosi o‘rta asr mualliflari Xatib Bag‘dodiy, Abdulkarim Sa’d Sam’oniy, Abulfido Zayniddin Qosim ibn Qutlubg‘o, Muhitdin

Qurashiy, Kafaviy, Abul Mu’in Nasafiy, Hoji Xaliyfaning asarlarida keltirilgan. Taniqli muarrix Kafaviy va boshqa qator mualliflar yozishlaricha, Imom Moturidiy o‘z zamonasidayoq “Imomul huda” (Hidoyatga boshlovchi imom), “Rofi’ a’lom ahlis sunna val jamoa” (Ahli sunna val jamoaning bayrog‘ini baland ko‘taruvchisi), “Qoli’ azoliyu-l-fitna va-l-bid’at” (Xurofot va bid’atga botgan uydirmalarni ildizi bilan qo‘poruvchisi), “Imomul mutakkallimiyn” (Barcha mutakallimlarning imomi), “Musahhihu aqidil muslimiyn” (Barcha musulmonlar aqidalarining tuzatuvchisi), “Shayx” va “Imom” kabi yuksak nomlarga sazovor bo‘lgan alloma sifatida tan olingan.

Uning ustozlari jumlasidan o‘z davrining taniqli olimlaridan Abu Nasr Iyoziy, Abu Bakr Ahmad Juzjoni, Imomi A’zam mazhabidagi buyuk olim Nusayr ibn Yahyo Balxiy, Muhammad ibn Muqotil Roziy va Muhammad ibn Fazl kiradi. Ba’zi manbalarda uning Samarqanddagi “Iyoziy” madrasasida ta’lim olgani qayd etilgan.

Moturidiyning Abu Bakr Juzjoni va Abu Nasr Iyoziydan qaysi sohada va nima o‘rgangani haqida to‘la tasavvur hosil qilish mumkin.

Abu Mansur Moturidiyning ilk ustози Abu Bakr Juzjoniyning Samarqandda hanafiy maktabining rivojlantirishda juda muhim o‘rni bor. Abulmu’in Nasafiyning ta’kidlashicha, hatto shu maktabning asoschisi hamdir.

X-XII asrlarda Samarqanddagi yirik ilmiy markaz “Juzjoniya” deb nomlangan. Aynan, uning “Juzjoniya” deb nomlanishi Samarqandga birinchi bo‘lib hanafiylik mazhabini olib kirgan Abu Bakr Sulaymon Juzjoni (vaf. IX asr) nomi bilan bog‘liq. Ko‘plab hanafiy tabaqotlarida Samarqand ulamolarining silsilasi Abu Bakr Sulaymon Juzjoniya borib taqaladi [2: 100].

Abu Mansur Moturidiyni Abul Qosim Is’hoq ibn Ismoil ibn Ibrohim ibn Zayd Hakim Samarqandiy, Abul Hasan Ali ibi Sayyid Rustug‘foni (vaf. 961 milodiy), Abu Muhammad Abul Karim ibn Muso Pazdaviy, Abu Lays Samarqandiy, Abul Hasan Pazdaviy, Abul Yuusr Pazdaviy, Abul Mu’in Nasafiy, Saffor Buxoriy,

Najmiddin Umar Nasafiy, Sobuniy Buxoriy, Umar Hanafiy kabi olimlar o‘zlariga ustoz deb bilishgan.

Moturidiy ta’limotini batafsil o‘rgangan va bu ta’limotning mohiyatini chuqur bilgan Abul Yuusr Pazdaviy (vaf. 1099 y.), Abul Muin Nasafiy (vaf. 1114 y.), Saffor Buxoriy (vaf. 1134 y.), Abu Hafs Nasafiy (vaf. 1142 y.), Ali ibn Usmon O‘shiy (vaf. 1173 y.), Nuriddin Sobuniy (vaf. 1184 y.) va Umar Hanafiy (vaf. 1200 y.) kabi olimlar Moturidiy ta’limotini rivojlantirish orqali bu maktabni davom ettirdilar [1: 466].

Imom Moturidiyning qalamiga mansub asarlarning soni o‘n beshtaga yetib qoladi. Tarixiy manbalarda Moturidiyning ko‘plab asarlari haqida ma’lumotlar yetib kelgan. Ularda ta’kidlanishicha, Moturidiy uch yo‘nalish: kalom, tafsir va fiqh bo‘yicha asarlar yozgan.

Alloma tafsirga oid “Ta’vilotu ahlis-sunna”, kalomga oid “Kitob at-tavhid” (Tavhid kitobi), “Rad usul al-xamsa” (Besh usulga raddiya), “Radd al-Amamiyya li-ba’d ar-ravafid” (Imomiylarning ba’zi rofidiylarga raddiyasi), “Rad alal Qaramita” (Qarmatiylarga raddiya), shuningdek fiqhga oid “Ma’xaz ash-shara’i fi-l-fiqh” (Fiqh ilmida shar’iy manbalar) va “Al-jadal fiy usul al-fiqh” (Fiqh ilmi asoslari xususida munozaralar) kabi asarlari ma’lum va ulardan ba’zilari bizgacha yetib kelgan [4: 25]. Ya’ni, uning boy ilmiy merosidan faqat uch dona asari bizgacha yetib kelgan. Bular “Ta’vilotu ahlis-sunna”, “Kitob at-tavhid” va “Kitobul maqolat” asarlaridir.

Uning faqih sifatida kitoblar ta’lif etganligini Abul Muin Nasafiy o‘zining “Tabsirat al-adilla” asarida keltirib, quyidagi asarlarni sanab o‘tgan: “Kitob al-jadal fiy usul al-fiqh” (Fiqh ilmi asoslari xususida munozaralar), “Ma’xaz ash-shari’a fil fiqh” (Fiqh ilmida shar’iy manbalar).

Imom Moturidiy islom olamida juda nozik hisoblangan “Kitobu-t-tavhid” asari bizning davrimizga yetib kelgan va u 1970 yilda Fathulloh Xulayf tomonidan Bayrutda nashr etilgan.

Asarlari va ta’limoti

Al-Moturidiyning eng mashhur asarlaridan biri "Kitob at-Tavhid" bo‘lib, unda u islomiy e’tiqod asoslarini batafsil yoritib bergan. Bu asar aqida ilmidagi muhim manbalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, u Qur’onga tafsir yozgan bo‘lib, "Ta’vilat al-Qur’an" deb nomlangan bu asar hanafiy mazhabi doirasida Qur’on talqini bo‘yicha muhim manba hisoblanadi.

Al-Moturidiy o‘z ta’limotida aql va naqlni uyg‘unlashtirishga harakat qilgan. U inson aqlining diniy masalalarni tushunishda muhim o‘rin tutishini ta’kidlab, bu borada Mu’tazila oqimining haddan tashqari aqlga tayanishiga qarshi chiqqan. U ahl as-sunna wal-jamoa e’tiqodining hanafiy yo‘nalishini asoslab, bu ta’limotning islomiy aqidaviy tizimda mustahkam o‘rin egallashiga hissa qo‘shgan.

Islom ilmidagi o‘rni

Al-Moturidiy islom ilmi rivojida, xususan, aqida va fiqh sohalarida muhim o‘rin tutadi. U hanafiy mazhabi doirasida ahl as-sunna aqidasiining asoschisi sifatida tanilgan. Uning ta’limoti keyinchalik buyuk ulamolar tomonidan rivojlantirilib, bugungi kunda ham musulmonlar orasida keng tarqalgan.

Xulosa

Abu Mansur al-Moturidiy hanafiy aqidasi va islomiy falsafa sohalariga katta hissa qo‘shgan ulug‘ allomalardan biridir. Uning asarlari hozirga qadar islom ilmi va ta’limida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Al-Moturidiyning ilmi nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Asrorova L. Abu Hafs Kabir Buxoriy va hanafiy fihi. –T.: Toshkent islom universiteti, 2014.
2. A’zamxo‘jayev S. 100 Markaziy Osiyo mutafakkirlari. –T.: YANGI NASHR, 2011.
3. Qoriyev O.A. Farg‘ona fiqh maktabi va Burhoniddin Marg‘inoniy. – T.: Fan, 2009.
4. Muhammad ibn Abdurrahmon Xomis. Usul ad-diyin inda Imom Abu Hanifa. –J.1. Saudiya Arabistoni. Dorus Somiiy.
5. Shayx Abdulaziz Mansur. Aqoid matnlari. –T.: Toshkent islom universiteti, 2006.
6. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Aqoid ilmi va unga bog‘liq masalalar. – T.: SHARQ, 2011.